नं. ५३६०

मीमांसा सूत्र भाष्यं
१माध्यायस्य ४र्थपाद
तौलिंग्यामू.

× × × ×

पत्र सं. १२ —— सं. ×

विषयः मीमांसाशास्त्रं

प्रथमाध्याय

मीमांसाभाष्यम् द्वितीयाध्याय चतुर्थ पादान्तकम्

तैलिंगदेश्यालिप्याम्

५३ ६०

5360

F-12

तैलिंग भाषा

पृ. २०

శ్రీహయవదనాయ నమః ౙ౦॥ ఉక్తం సమామ్నాయైదమర్థ్యం తస్మాత్సర్వం తదర్థం స్యాత్॥౧॥ ఉద్భిదా యజేత బలభిదా
యజేత అభిజితా యజేత విశ్వజితా యజేతేతి సమామ్నాతం। తత్ర సందేహః। కిముద్భిదాదయో గుణవిధయ ఆహోస్విత్కర్మ
నామధేయానీతి। కుతః సంశయః। ఉభయథా ప్రతిభాతి హి వాక్యం। ఉద్భిదేత్యేష శబ్దో యజేతేత్యనేన సంబధ్యతే। స కిం ద్ర
వ్యాభిధాయకత్వేన సంబంధముపైతి ఉద్భిదా ద్రవ్యేణ యాగమభినిర్వర్తయేదితి ఉత నామధేయత్వేనోద్భిదా యాగేన య-
౧ జేతేతి। ద్వ్యర్థాభిధాయిత్వాత్ప్రతిభాతి వాక్యం। భవతి సంశయః। కిం తావత్ప్రాప్తం। ఉక్తమస్మాభిః సమామ్నాయైదమర్థ్యం। కస్మైచిదస్య
భాగో యో విధిస్తత్తదర్థం వేదయతీతి। యథా సోమేన యజేతేతి। కస్మిన్నర్థే వాదో యః ప్రకృతం చ యన్నిర్దిష్టం స్తౌతి।
యథా వాయుర్వై క్షేపిష్ఠా దేవతేతి। కస్మింశ్చిత్ప్రయోగవిహితమర్థం ప్రయోగకాలే ప్రకాశయతి। యథా బర్హిర్దేవసదనం
దామీతి। తస్మాదుద్భిదాదయో। విధాయకం ప్రయోజనానామనర్థకాః ప్రయోజనాయ భవేయుః। తత్ర న తావదర్థవా
దః। వాక్యశేషో హి సన్నిధావసతి విధాతవ్యస్య। న మంత్రః। ఏవం జాతీయకస్య విహితస్య ప్రకాశయితవ్యస్యాభావాత్। పారి
శేష్యాద్గుణవిధిః। ఉద్భిత్తు గతాయా గస్య విధీయతే। కుతః ప్రసిద్ధేరనుగ్రహో భవతి। న చైషాం యాగార్థతా లభ్యతే। వగమ్య
తే। న చ వేదనపరిభాష్యతే। అతో గుణవిధయః। యది గుణవిధిర్న తదా నకర్మ విధీయతే। అవిహితే కర్మణి తత్ర గుణవి

బుద్ధిరుత్పద్యతే। స్యాదేతదేవం। న హ్యేషా బుద్ధిరుత్పద్యతే। తస్మాదయుక్తం। ప్రత్యేయావచనమన్యథానుపపద్యత ఇతి చే
త్। కామం మోపపాది। న జాతుచిదనవగమ్యమానే యోగే యోగవచనో ఽవతిష్ఠతి। తస్మాద్గుణవిధయః। లక్షణేతి చేత్। వరం
లక్షణా కల్పితా। న యోగాభిధానం। లౌకికే హి లక్షణా। హతో ప్రసిద్ధకల్పనేతి। అపి చ। యది నామధేయం విధేయమేవ। న
యాగః। అథ యాగో న నామధేయం। ఉభయవిధానే హి వాక్యభేద ఇతి। ఉచ్యతే। న నామధేయం విధాయ్యుచ్యతే। అను
వాదాస్తూద్భిదాదయః। కుతః ప్రాప్తిరితి చేత్। ప్రతో ఽభిధేయతే। అప్రవృత్తసామర్థ్యా హి గుణసామర్థ్యాత్ప్రాప్ను
వన్త్యః శక్తిం యాగవచనః। అప్రసిద్ధసంప్రకాశనం పశూనామనేన క్రియత ఇత్యుద్భిచ్ఛబ్దో యాగః। ఏవమభిషేచనీయజయాదభిజి
తే। విశ్వజయాద్విశ్వజిత్। ఏవం సర్వత్ర। అతః కర్మనామధేయం। యస్తు అప్రవృత్తివిశేషకరో ఽర్థకర ఇతి
నామధేయమపి గుణఫలోపబంధేనార్థవత్। తస్మాత్కర్మనామధేయం యాగస్యాంజనాదేర్యకానేతి సిద్ధం॥ ౩॥ ౪
యస్మిన్ గుణోపదేశః ప్రధానతో ఽభిసంబంధః॥ ౩॥ చిత్రయా యజేత పశుకామః। త్రివృద్బర్హిః పవమానం। పం
చదశాన్యాజ్యాని। సప్తదశాని పృష్ఠాని। ఇత్యుదాహరణం॥ కిం చిత్రాశబ్దః పవమానశబ్దః ఆజ్యశబ్దః పృష్ఠశ
బ్దశ్చ గుణవిధయ ఉత కర్మనామధేయానీతి సంశయః। ప్రసిద్ధేరర్థవత్త్వాత్ప్రవృత్తివిశేషకరత్వాచ్చ గుణవిధయః।

ధానమనర్థకం। నేతి బ్రూమః। ప్రకృతౌ జ్యోతిష్టోమే గుణవిధానమర్థవద్భవిష్యతి। యది చ నామధేయం స్యాత్। యా
వదేవ యజేతేతి తావదేవోద్భిదా యజేతేతి న కశ్చిద్విశేషః స్యాత్। గుణవిధౌ తు గుణసంయోగాదభ్యధికమర్థం వి=
దధత ఉద్భిదాదయః శబ్దా అర్థవన్తో భవిష్యన్తి। తస్మాద్గుణవిధయ ఇత్యేవం ప్రాప్తం। ఏవం ప్రాప్తే బ్రూమః। ॥ అపి వా
నామధేయం స్యాద్యదుత్పత్తావపూర్వమవిధాయకత్వాత్ ॥ ౧ ॥ అపి వేతి పక్షో విపరివర్తతే। నామధేయం స్యాదితి
ప్రతిజానీమహే। ఏవమవిహితమర్థం విధాస్యతి। జ్యోతిష్టోమాద్యాగాన్తరం। శ్రుతిశ్చైవం యాగమభిధాస్యతి। అన్య
థా శ్రుతిరుద్భిదాదీన్ వక్ష్యన్తీ ఉద్భిదాదిమత్వేన లక్షయేత్। యాగేన కుర్యాదితి యజేః ప్రస్యశబ్దస్యార్థః। ఇతరథా యా=
గః। ఉద్భిదాదాద్యపి ప్రత్యయానిదర్శనాత్ప్రకరణం। తత్రోద్భిదా యాగేనేతి కర్మనామధేయత్వే సామానాధికరణ్యసామం
జస్యం। ద్రవ్యవచనత్వే మత్వర్థలక్షణయా సామానాధికరణ్యం స్యాత్। శ్రుతిలక్షణయోశ్చ శ్రుతిర్న్యాయ్యా। తస్మాత్ కర్మ
నామధేయం। నను ప్రసిద్ధం ద్రవ్యవచనత్వముపపద్యతే। అప్రసిద్ధం కర్మవచనత్వం ప్రతిభాయతే। ఉచ్యతే। ప్రత్యయా
నిదర్శనాత్కర్మవచనతా। తు తః। ఇతరథా వాచిసోమాహా ప్రాదిపదికాత్ప్రత్యయా విశేష్యర్థవాని। ఇతరథా చ యాగః।=
తేన యాగవచనమిదమనుమాస్యామహే। నైతద్యుక్తం। యది ప్రత్యయానిదర్శనేన ప్రోద్భిదాదిశ్రుతిశ్చైష్యోర్యాగ=

వయవప్రసిద్ధ్యాప్రసిద్ధం। ఆజిగమనాదాజ్యాని। కథమాజిగమనమితి। అర్థవాదవచనాత్। యదాజిమీయుస్తదాజ్యానా
మాజ్యత్వం। స్పర్శనవచనాత్పృష్ఠాని। పవమానార్థమంత్రవత్త్వాత్పవమానసంబంధాత్పవమానాః పవమానం। దధి మధుపయో
ఘృతం ధానాః ఉదకం తండులాఃఇతి నానాచిత్రద్రవ్యత్వాచ్చిత్రా। తస్మాదేవంజాతీయకానికర్మనామధేయానీతి। అథ
కస్మాన్న పంచదశసంఖ్యావిశిష్టాన్యాజ్యానిస్తోత్రేషు విధీయంతే। విశిష్టానాం వాచకత్వేపదస్యాఖ్యాతాత్। నను పదద్వయ
మిదం వాచకం త్రివృత్ పంచదశాన్యాజ్యానీతి విశిష్టానాం। తదేతేషు స్తోత్రేషు విధాస్యతి। న తత్పదద్వయముపవిధాయ
కం। ఏకముత్పత్తివిధాయకం। ఏకముద్దేశకం। ఉభయస్మిన్విధాయకే పరస్పరేణ సంబంధో న స్యాత్। అవిధాయకే స్తోత్రస
ంబంధో న విధీయేత। నేవాస్త్రైకం పదం విశేషణం స్వప్రవృత్తిశకం స్తోత్రం ప్రతి విధాయకం త్రివృదవశిష్యమాణకవచనవృత్తిభేదాత్।=
అహోరాయమనసమాధిః॥ శ్లో॥ తత్ప్రఖ్యం చాన్యశాస్త్రం॥ అగ్నిహోత్రం జుహోతి। ఆఘారమాఘారయతీవసమానమనంతి।=
తత్ర సంశయః। కిమగ్నిహోత్రశబ్ద ఆఘారశబ్దశ్చ గుణవిధిరుత నామధేయమితి। గుణవిధిరితి బ్రూమః। కుతః। అప్రాప్త
త్వమహోత్రమస్మిన్నితి। తథాక్షరగ్గసమర్థం ద్రవ్యం ఘృతాది ఆఘారమాఘారయతీతి ప్రసిద్ధిరేవమనుగృహీష్యతే। గు
ణవిధిశ్చ దర్శపౌర్ణమాసో మే। ఆఘారశబ్దోపాంశుయాజే। తత్రైతదూరదర్శవత్తాన్యపి వృత్తివిశేషవతరప్యం చ। న చ గుణవిధిప
క్షేలక్షణా భవతి యథా ద్వితీయాయాం జైమిని। అగ్నిహోత్రసమానేనావగతం గుణవిధిపక్షేలక్షణా భవతి విధ్యాద్వితీయా=

నచైతత్కర్మణిప్రసిద్ధాః। నహ్యావిరాంభోగికాః। జాతిశబ్దాహ్యేతే। చిత్రేతి చ గుణశబ్దః। చిత్రయాయాం యజేతేతి। ద్రవ్యయాగా
నువాదేనావిధ్యాత్తాన్యయాగవిధిః। గుణేఫలకల్పనాయాం యజేతేరవివక్షా। తథాజ్యాని భవంతి పృష్ఠాని భవంతీతి చగు
ణవిధికల్పనాయాం హోమమపి నలక్షణా। తస్మాద్గుణవిధయ ఇత్యేవం ప్రాప్తం॥ ఏవం ప్రాప్తే బ్రూమః॥ యస్మిన్గుణవిధిః కర్మనామ
ధేయమపి సంభిన్నే గుణేనాపరత్వపరిశ్వత్వే। ప్రధానేన కర్మణా తస్య సంబంధః కర్మనామధేయమపృథక్త్వః। గుణవి
ధానే సతి వాక్యం భిద్యేత। ఏవం పశౌ ప్రాప్తే స్త్రీ పశుః। పశవః ఫలం। చిత్రా గుణ ఇతి న శక్యా ఏకేన వాక్యేన విధాతుం।
చిత్రా గుణో విధీయమానః స్త్రీపశుం విధియత్। న చాసావగ్నీషోమీయే। పశుకామే చ విధీయతే। సోపి నాగ్నీ
షోమీయే। తథా పంచదశాన్యాజ్యాని భవంతీత్యాజ్యేషు పంచదశతా। న చాభిహితాని స్తోత్రాణి ష్వాజ్యాని భవంతి।
3 న చాన్యద్విధాయకం వాక్యం। తత్రైతదాజ్యాని విదధ్యాత్తేషు పంచదశతాం। న చ స్యాత్ చ పంచదశతా యా ఆజ్యేన
సంబంధః। స్తోత్రసంబంధస్తా ... జ్యానామజ్ఞాతః పంచదశతా సంబంధశ్చ। ద్వే ఏతావదర్థో నైకస్య వాక్యస్య
శక్యౌ విధాతుం। అథ తు కర్మణో నామధేయం న స్యాత్ విరోధో భవతి। కేవలస్సంఖ్యాసంబంధస్తదా నో విధీయ
తే। అపి చాజ్యాని స్తోత్రాణి ప్రసిద్ధేన శబ్దేన లక్షణం స్యాత్ నగుణో విధీయతే। అతః కర్మణాం నామధేయాని। వా
క్యాంతరైరాజ్యైస్స్తువతే పృష్ఠైస్స్తువత ఇత్యేవమాదిభిర్విహితానాం। యత్తు అప్రసిద్ధం కర్మణాం నామేతి। అ

త్వాద్ధనం వాచకమర్థనామేవముప్తైతి। ఏష ఏవ మంత్రార్థమభిధాతుం శక్నోతి। సంయదింద్రస్తత్వాద్ధనం యదేతదేవమనేన మంత్రేణాభా
రశ్మ్యృత్యైకత్వర్థం। తస్మాదింద్రాద్రాదేవతా। ఏవం వైశ్వదేవతాసంయుక్తమాహూరతః। తస్మాద్యజతిస్తస్య యజతేర్నామధేయమి
తి॥ ౪॥ తద్వ్యపదేశం చ॥ ౫॥ అథైష శ్యేనేనాభిచరన్యజేత। అథైష సందంశేనాభిచరన్యజేత। అథైష గవాభిచరన్యజేతేతి
సమామ్నాయతే। కిం ప్రగుణవిధిరుత కర్మనామధేయమితి సందేహే। ప్రసిద్ధ్యాదిభిః పూర్వపక్షః। ఉద్భిదాదినామవన్నప్వ=
షాం నామధేయత్వం। ఉద్భిదాదయః క్రియానిమిత్తాశ్చ శ్యేనం తం యాగమభివదితుం। ఇహ పునర్జాతినిమిత్తాః శక్నువం
వంతి। తేన గుణవిధయ ఇత్యేవం ప్రాప్తం। ఏవం ప్రాప్తే బ్రూమః॥ తద్వ్యపదేశం చ। తేన శ్యేనాదీనాం ప్రసిద్ధేన యద్వ్యపదే-
శః। తత్ర కర్మనామాన్నామధేయం। శ్యేనాదీనాం నామధేయత్వే లక్షణా గుణవిధౌ। యత్తు జాతిశబ్దా ఇమే న సంయోగమభి
వదంతీతి। సా శ్యేనవ్యపదేశాదభివదిష్యతీతి। ఏవం వాక్యపదేశో భవతి। యథా వై శ్యేనో నిపత్యాదత్త ఏవమయం
ద్విషంతం భ్రాతృవ్యం నిపత్యాదత్తే యమభిచరతి శ్యేనేనేతి। నిపత్యాదత్త ఇష్యేనేన సాదృశ్యే శ్యేనశబ్దో యోగాత్। యథా
సింహో దేవదత్త ఇతి। తస్మాత్కర్మనామధేయం। ఏవం సందంశే। యథా సందంశేన దూరాదాదానమాదత్త ఇతి। గవి=
యథా గావో గోపాయంతి తస్మాత్సందంశశబ్దోపి కర్మనామధేయం। గోశబ్దోపి॥ నామధేయే గుణశ్రు
తేః స్యాద్విధానమితి చేత్॥ ౬॥ వాజపేయేన స్వారాజ్యకామో యజేతేతి శ్రూయతే। తత్ర గుణవిధిరుత కర్మనామధేయమితి-

జేత ఇతి। అగ్నిహోత్రస్య మాసేనావగతం గుణవిధానం। ఆఘారేష్వాఘారం నివర్తయతీతి శక్యత్వాద్ గుణో విధీయతే।
తస్మాద్ గుణవిధిరిత్యేవం ప్రాప్తం॥ ఏవం ప్రాప్తే బ్రూమః। తత్ప్రఖ్యం చాన్యశాస్త్రం॥ యో గుణో నావేతాఖ్యం విధేయమిత్యాశంక్యతే=
సోఽన్యత ఏవావగతః॥ యదగ్నయే చ ప్రజాపతయే చ సాయం జుహోతీతి దేవతావిధానం। చతుర్గృహీతం వా ఏత
దభూత్తస్యాఘారమాఘారయేత్యాఘారే చ ద్రవ్యవిధిః। అవిదితే దేవదనం చ విధిరుచ్యతే। విదితం చాత్రాన్యతో గుణా
విధానం। తస్మాన్న గుణవిధిః। కర్మనామధేయమేతత్ సంభవతః। యస్మిన్నగ్నయే హోత్రం హోమ ఏవ పఠితే దగ్నిహోత్రం।=
౪ దీర్ఘధారామేకత్ర కార్యమాపసిద్ధ ఏవాఘారః। తస్మాత్ కర్మనామధేయం। ప్రసిద్ధ్యాద యస్యైతా హోత్రాః। ప్రజాపతిని
ర్వృత్త్యర్థమగ్నివిధానం। న విష్ణ్వర్థమిత్యేతదేవం। అగ్నావేవాస్య విధాతుం శక్యతేతి న ప్రజాపతిం ప్రతి శేషత్వం। ప్రతిషిద్ధ్య=
5 మానస్య చ ప్రజాపతేర్విధానమనర్థకం స్యాత్। ప్రజాపతిర్దేవతేతి గమ్యమానం న శక్యం మిథ్యేతి కల్పయితుం। అ
తో యమసమాధిః। ఉచ్యతే। ఆఘారమాఘారమాఘారయతీతి ద్రవ్యపరామోదనా। యైస్తు ద్రవ్యం చికీర్ష్యత ఇతి। ద్ర
వ్యం హ్యనయాఽర్థం యజ్ఞాయతే। ప్రాప్తం చ యాగం సాధయతి। తస్య ప్రధానకర్మణో నామధేయమితి। ఉచ్యతే।
ఏతదిదమాఘారగం ప్రధానకర్మ। న ద్రవ్యం న ద్రవ్యదేవతా నాస్తి। అస్తీతి బ్రూమః। తస్యాఘారమాఘారయేత్యాజ్యమస్య ద్ర=
వ్యం। మాం ప్రవర్తికేవ దేవతా ఇంద్రః। ఇంద్ర ఊర్ధ్వో అధ్వర ఇత్యాఘారమాఘారయతీతి। మంత్రో వాక్యవిధర్థ కర్మత

ద్దృశమెవాస్య రూపం స్వారాజ్యకామెన సంబంధ్యమానస్య। ఈదృశమెవ వాజపేయెన। అతస్తంత్రెణాభిసంబధ్యత ఇతి।
నైతదస్తి ఈదృశేనైవ రూపెణేతి। యద్యజ్ఞాతస్తతో విధిః। యది జ్ఞాతస్తతో ऽనువాదః। నచ జ్ఞాతో ऽజ్ఞాతశ్చ యుగప
త్సంభవతీతి॥ ఆహ॥ యదిదముక్తం గుణవిధిపక్షే ऽనువాదో యజేతేతి। యద్యయమనువాదః క్వేదానీం గుణో విధీయ
తె। వాజపేయశబ్దేనేతి మహోపాయః। న హ్యాఖ్యాతశబ్దమంతరేణ కశ్చం నామశబ్దార్థేన వ్యాపారో విధీయతె। యస్త్వత్రా
ఖ్యాతశబ్దో యజేతేతి సో ऽనువాద ఇత్యుక్తం। తేనేదానీం తస్య వ్యాపారో విధీయతె। అత స్వారాజ్యకామం గుణం ప్రతి య
జేతేతి విధిః। తస్మాదుభాభ్యాం సంబధ్యత ఇతి। యద్యుభయత్ర విధిస్తదా వాజపేయెన స్వారాజ్యకామస్య యోగో న సంబ
ధ్యతె। ద్వ్యే హ్యేతె తదా వాక్యే। న స్వారాజ్యకామస్య యోగేన స వా గుణవిధేరేకవాక్యతా। ప్రకరణాత్సంబంధః స్వారాజ్య
కామస్య యోగేనేతి చేత్। న వాక్యేన యోగమాత్రె విధానాత్। అస్తు యోగమాత్రేణ సంబంధ ఇతి చేన్న। స్వారాజ్యకామస్య
యోగేన సహైకవాక్యతా యోగమ్యమానత్వాత్। తదేవం ప్రకరణస్య వాక్యస్య చ బాధో ऽనుజ్యతె యదితం కర్మనామధే
యం। గుణవిధిపక్షే హి సవన ఇమే వాక్యభేదాదయో దోషాః ప్రాదుర్భవేయుః। తస్మాత్కర్మనామధేయం వాజపేయ
శబ్దః॥ ౬॥ తద్గుణాస్తు విధీయేరన్నవిభాగాద్విధానార్థే న చేదన్యేన శిష్టాః॥ యదాజ్ఞెయో ऽష్టాకపాలో ऽమావాస్యాయాం

సందేహః। ఏవం చేత్ స్పష్టం దృశ్యతే గుణవిధిర్న సందేహః। శ్యాయత ఇతి హి గుణస్యాపగమ్యమానా న శక్యో వదితుం।
తస్మాద్గుణవిధిః॥ ౧౮॥ తుల్యత్వాత్క్రియయోర్న వా॥ నైతదేవం। తుల్యే హి తే క్రియే స్యాతాం। యాగశ్చ వాజపేయశ్చ క్రియా యా
చ దర్శపూర్ణమాసక్రియా। ఉక్తం యథా దర్శపూర్ణమాసయో విధ్యంతః స్యాత్। తదా చ దీక్షాణాముపసదాం చ దర్శనం
నావకల్పేత। న హి దర్శదీక్షా వాజపేయస్య న హి దర్శోపసత్త్వా వాజపేయ ఇతి। అథవా। తుల్యత్వాత్క్రియయోర్నేతి। యః
ది గుణవిధిః తతస్తత్ర తేషాం వాజపేయక్రియా జ్యోతిష్టోమక్రియయా। తత్ర దీక్షాణాముపసదాం చ దర్శనముపపన్నం। త
స్మాత్ కర్మనామధేయమితి॥ లింగం చైతత్ప్రాప్తిః పునరుత్తరేణ సూత్రేణ॥ ౧౯॥ ప్రకరణశ్చ్యాపూర్వార్థవత్॥ యది గుణవిధిః స్యాత్ త్వా
ర్థవత్ప్రకరణార్థవచనాభిధానం విప్రతిషిధ్యేత। యజేతేత్యస్య శబ్దస్య। యది స్వారాజ్యకామో యజేతేతి స్వారాజ్యకామస్య
యాగం విధాతుం స్వార్థమనూద్యతే న తర్హి వాజపేయేన గుణేన సంబంద్ధుం పరార్థమనూద్యతే యాగేన వాజపేయగుణః
ణకేనేతి। భిద్యేత తథా వాక్యం। న హ్యేకస్మై ఏతవాక్యే ప్రత్యక్షముపలభామహే। స్వారాజ్యకామో యజేతేత్యేకం ప్రత్యక్షం
పదద్వయం। యజేత వాజపేయేనేత్యపరం తదపి ప్రత్యక్షమేవ। నైతదేవం। ఏవం సతి చత్వారి పదాన్యుపలభేమహి। త్రీణి హ్యేతాన్యు
పలక్ష్యంతే॥ ఉచ్యతే। యజేతేత్యేతదుభాభ్యాం సంబధ్యతే। కథం। సకృదుచ్చరితం సంబంధముభాభ్యామేష్యతీతి। రూపాభావా

ష్యతె ఆజ్యశబ్దం। తథా సంస్కృతె పి పురోడాశశబ్దం। న స్వసంస్కృతె ష్వపి కస్మింశ్చిద్దెశె ప్రపచయ్యంతె। యథా బ
ర్హిరాదాయగా ఫాగతాన్నశిష్యవం పి వక్తారః తథాజ్యం ప్రయుంజత ఇతి। పురోడాశెన మహే మహాతాప పొలకెందదాత ఇతి।=
సాధ్యస్యాత్రె ష్వప్రయోగః। యథా పశ్వెంమాపశబ్దః। తత ఎవ తత్। నత ఎకదెశె న శబ్దప్రయోగస్య స్యాత్ సంసార
శబ్దాన్నిత్యే। ఎవం ప్రాప్తె బ్రూమః। బర్హిరాదిష్వసంస్కృతెష్వపి శబ్దలాభాత్ న సంస్కారశబ్దాః। న సూక్తం సాధ్యస్య
ఎకదెశెత్వవిష్యం ఇతి। తన్న। ప్రసిద్ధెసంస్కారశబ్దత్వె సాధ్యస్యైకదెశవదితుం శక్యం। తచ్చాప్రసిద్ధం। కథం। బర్హిరాది
శబ్దైరుద్దిశ్య సంస్కారా విధీయన్తే। తెన సముశబ్దైషు సంస్కారైర్భవితవ్యం। న తు సంస్కారెషు శబ్దా ఇతి తత్ర
రాప్నెంమవంవతి। న నావివితాసంస్కారా ఏవం తి। యథా నాలోక్య లౌకికః ప్రయుంజీత। తస్మాన్న లౌకికాః సంస్కారెషు
బర్హిరాదీన్ప్రయుంజతె। అత ఎకదెశె ష్వపి జాతినిమిత్తా దృష్టాః। సర్వత్ర జాతినిమిత్తా ఏవ తె వితి మమవార్ణం। తెనవా
చ్యతె కానాం సతాం వెదాదెవ పూర్వాపరసంబంధమనపెక్ష్య శక్యా। ధార్ష్ట్యవసాతుం। పూర్వాపరత్వరెపదెఅన
ర్థకె మహాకాతాం ఇత్యెవం సకశ్మెష। అశక్యస్త్వనవగమ్యమానః పరికల్పయితుం। అర్థవతీ వతెపదె పూర్వాపరత్వరె
తాదికెనాసంస్కృతె ప్రయోగెనాత్ర విష్యతః। తస్మాజ్జాతిశబ్దా ఏవం జాతీయకా ఇతి। ప్రయోజనం। బర్హిష్యాంయూ

పౌర్ణమాస్యాం చాచ్యుతో భవతీత్యేవమాదయశ్శ్రూయంతే। తత్ర సందేహః। కిమాగ్నేయోగ్నీషోమీయ ఇత్యేవమాద
యో గుణవిధయః కర్మనామధేయాని వేతి। కిం ప్రాప్తం। గుణవిధానస్యైకగుణో విధిర్యత్ర। అగ్నిః పురోడాశోష్టాక
పాల ఇతి। తస్మాన్న గుణవిధిరితి ప్రాప్తే బ్రూమః। ఉత్పన్నకర్మగుణానాం స్యాద్విధిర్న్యాయ్యః। అవివక్షత్వాపాతే కర్మణో విధానార్థేత
ద్ధితాంతే శబ్దే। ఉత్పత్తివాక్యస్థాష్టాకపాలస్యాగ్నేయతా విధీయతే। స ఏష ఏవమాగ్నేయో భవతి। యదగ్నయే సంకల్ప్య దీయతే। తేనా
౬ యమన్యేన ప్రకరణేన యాగో విధేయో భవతి। స ఏవం విధీయమానో న శక్యోగ్నిమష్టాకపాలం ▪ వా విధాయ విధా
తుం। సంబంధో హి విధీయమానో న శక్యతే సంబంధినావిధాయ విధాయ విధాతుమితి చేత్తుం। తస్మాద్గుణవిధయః। అ
ష్టసు కపాలేషు సంస్కృతో యాగో మాగ్నేయో విహితో యో యవమయో వా పురోడాశ ఏవ తత్సోను వాదః। సిద్ధస్యాష్టా
6 కపాల ఉచ్యతే। తస్మాదేశపయుక్తిత్వేన చ నాగ్నేయేన శక్యితం గ్రహీతుమితి నాగ్నేయష్టైన వాక్యస్థో దేవో భవతి। న చ దేవస్యైకశ
ష్టాగుణా భవంతి తత్ర కర్మనామధేయం యథాగ్నిహోత్రం జుహోతీతి॥ ౬ ॥ బర్హిరాజ్యయోరసంస్కారే శబ్దలా
భాదతచ్ఛబ్దః॥ ౭ ॥ బర్హిరాజ్యయోః పురోడాశే చ సందేహః। కిమేతే సంస్కారశబ్దా ఉత జాతినిమిత్తా ఇతి।
సంస్కారశబ్దా ఇతి బ్రూమః। సంస్కృతేషు ప్రయోగేషు బర్హిశ్శబ్దముపచరంతి। సర్వత్ర। నాసంస్కృతేషు। సంస్కృతే

తథా యజమాన ఏకకపాల ఇతి। కిం తావత్ప్రాప్తం। గుణవిధిరితి। కిమేవం భవిష్యతి। ఏవముపావర్తమర్థం
విధాస్యతి। ఇతరథా అర్థవాదో। నర్థదర్శనవత్ప్రాప్తం స్యాద్యత్। తస్మాద్విధిః। సైష దేవం। యది విధిః స్యాత్
ప్రస్తర ఏకాం యజమానో వినియుజ్యేత యజమాన కాంమే నావా ప్రస్తరే। ప్రస్తరేణ జుహవామాహా
దయతి సర్వాన్ స్వర్గ ఇతి। యజమానేన జుహవా రాసాద్యేత సర్వాపాసువర్ణ ఇతి। తథా సతి యజమాన
నశక్నోతి కర్తుం। దక్షిణాహోము స్వాం యజమానావాసాద్రే కర్మకాలః। తయమానాస్యేతి। నచ ప్రస్తరేణ యా
జమానేన శక్నోతి కర్తుం। తథా యద్ యది యజమాన ఏకకపాల కార్యే వినియుజ్యేత సర్వసాధువక్రం
మేత। తత్ర కర్మి పరిలోపస్స్యాత్। నచైకకపాలో యజమానం శక్నోతి కర్తుం। తస్మాన్న విధిః॥ ౧౩॥ విధ్యంత=
రం చాస్తి। ఉత్తరం బర్హిషః ప్రస్తరం సాదయతి। ఏకకపాలం సర్వం జుహోతీతి। తస్మాదపి న విధిః।
కింతర్హి। అనువాదః। యజమానో యజమాన ఏవ ప్రస్తర ఏకకపాల ఇతి చ। కథం పునరనయోస్సా
మానాధికరణ్యం బుధ్యతే। న హి ప్రస్తర ఏకకపాలో వా యజమానః। న చ యజమాన ఏకస్మిన్ కపాలే
సంస్కృతః పురోడాశః ప్రథమోపాకుర్వన్ముష్టిలూనః। కథం పరశబ్దః పరత్ర వర్తతే। కిమర్థం వా భూః

యదితామాంయవిధయో భిన్నాని వాక్యాని భవేయుః। అభిన్నం చేదం వాక్యం। వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలం ని
ర్వపేదిత్యేవముపక్రాంతం। యద్ద్వాదశకపాలో భవతి జగత్యైవాస్మిన్ పశూన్ దధాతి యస్మిన్ జాత ఏతా
మిష్టిం నిర్వపతి। పూత ఏవ స తేజస్వ్యన్నాద ఇంద్రియావీ పశుమాన్ భవతీత్యేవమంతం। తస్య మధ్యపఠితత్వాదయం
శూనాం యమానాం యదిన సంబద్ధైరర్థైర్యో వాక్యం తదా భిన్నా భవేయుః। కథంచిత్కార్యకారకాణి పృథక్త్వాదినిష్
२ పేయుః। స ఏష గుణాద్భేదః। ప్రవిభక్తయస్తే। వైశ్వానరయాగే పూత ఏవ ఇత్యేవమాదిః॥ తేన చైతేష్టత్వాదయం
7 స్వార్థాద్భిన్నో వాక్యే న సంబధ్యంతే। గాయత్ర్యైవైనం బ్రహ్మవర్చసేన పునాతి తేన పూత ఏవ సః। త్రివృతైవాస్మిన్
తేజో దధాతి తేన తేజస్వీ। విరాజైవాస్మిన్నన్నాద్యం దధాతి తేనాన్నాదః। త్రిష్టుభైవాస్మిన్నింద్రియం దధాతి తేనేం
ద్రియావీ। జగత్యైవాస్మిన్ పశూన్ దధాతి తేన పశుమానితి। తతః కామానాం విధయో సంభవం హోమాంయజ్ఞ
ర్థవాదా అపి న సంభవేయుస్తానర్థక్యమేవైషాం స్యాత్। తస్మాదకారణం బ్రహ్మవర్చసాదయో పూతత్వాదీనాం।
తస్మాదపూతత్వాదయో అర్థవాదా ఇతి సిద్ధం॥ తన్నిభిః॥ యజమానః ప్రస్తరః। యజమాన ఏకకపాల ఇత్యేవ
మాదయః సమామ్నాయంతే॥ తత్ర సందేహః। కిం యజమానః ప్రస్తర ఇత్యేష గుణవిధిరథార్థవాద ఇతి।

కేరణేన। తేన తే యాగేన భవిష్యంతి। అపి చాష్టత్వాదయః పురోడాశే నైకవాక్యతాం ప్రాప్తాః ప్రకరణం బాధిత్వా నం యా
గస్య భవిష్యంతి। యాగసంబంధే చానర్థకాః। పురోడాశసంబంధే ఫలాపేక్షా వా। అర్థవాదత్వేన తు వైశ్వానరస్య యా
గస్య స్తుతిరుపపద్యతే। తస్మాదర్థవాదా ఇతి॥ తస్యైషా నోపపద్యతే॥ ఇతి యదుక్తం తత్పరిహర్తవ్యమిత్యాహ
షాం పంచసూత్రం॥ అవిభాగాద్విధానార్థే న స్తుత్యర్థేనోపపద్యేరన్॥ యదాప్యష్టాకపాలాదిః పురోడాశో నాధ్యా
నర్థకా ఇత్యవగతం। తదా లక్షణయా ద్వాదశకపాలస్తుతిః వైశ్వానరయాగస్య పురోడాశనాద్వారా భవిష్యతి। సంఖ్యావా
ద్వాదశత్వసంఖ్యయా అష్టత్వాదయః సంఖ్యావిశేషా అవిభక్తాః। అతో ద్వాదశకపాలస్య స్తుత్యర్థత్వేనావయవస్తు
తిరుపపద్యతే। తథా శోభనమస్య వక్తవ్యం నిమిత్తం వారం శోభనమస్యాః సైనం యావానస్య స్వరథపదాతమిత్రం।
తస్మాదుపపన్నా స్తుతిరితి॥ శారదం సాధ్యేత్యుపేత॥ ఇతి వేదవాక్యశ్రుత్యర్థా వా ఇతి। శారదగామష్టత్వాదీనాం బ్రహ్మ
వచనేనాది। కస్మాన్నైవ తద్బ్రహ్మవచసకామస్యాష్టాకపాలః। ఏవమనుస్తేష్వపి యథాకామం। తేమే వంశవిష్ప
తి। పురోడాశస్య గుణవిధానే వాక్యనర్థకృతం న భవిష్యతి। క్షగా యా ద్వాదశకపాలస్య స్తుతిః కల్పితా న భవిష్య
తి। తస్మాత్తాసామేకవాక్యత్వాదు వియోగ భవిష్యంతి॥ అనర్థకాద్యకారణాం కేషాంచిత్కారణాని గుణార్థేన విధీయంతే॥

సంప్రతిపన్నదేవతాత్వాచ్చ న విరోధః। తత్రైకస్యాం ప్రథానావృత్తౌ త్రింశతావావుపౌమాసాయాం తన్నితి త్రింశత్సంఖ్యా సంప
త్తిరావావర్ణంహావావుత్తీనాం నావకల్పేత। తస్మాత్ప్రముగనామధేయమిది సిద్ధం॥ ॥పూర్వసంయోవిధానార్థాస్తు ప్రాస్తుప్యం సమా:
మ్నాతాని॥ వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలం నిర్వపేత్పుత్రే జాత ఇతి శ్రూయతే। తత్ర చ యదష్టాకపాలో భవతి గాయత్ర్యైవైనం బ్రహ్మ
వర్చసేన పునాతి ఇత్యేవమాదయశ్చ కపాలవికల్పాః శ్రూయంతే। తేషు సందేహః। కిమేష ద్వాదశయోగుణవిధయః ఉతార్థ
౫ వాదా ఇతి। తత్ర గుణవిధయ ఇతి బ్రూమః। కథం। ఇమే హి పూర్వసంయోవిహిత పూర్వమర్థమనువదంతి తతో విధానార్థాః।
తదేతస్య వాక్యస్య సమామ్నాతమే సామర్థ్యం। అనువిహిత పూర్వకాభిధానం। కిం తద్విధానసామర్థ్యం। ఏవము వి:
8 హిత మర్థం విధాస్యతి। ఇతరథా అర్థవాదాస్సంతో। నర్థకాస్స్యుః। న చ ద్వాదశకపాలస్య శేషత్వాదము
పగంతుమర్హంతి। న ప్రత్యక్షా హ్యష్టాకపాలాదయస్సంతి। పరోక్షా ద్వాదశానాం ప్రత్యక్షా ఖావేవ పరో
క్షాస్స్యాత్। తస్మాద్గుణవిధయః॥ గుణస్య తు విధానార్థే తద్గుణాః ప్రయోగే స్యురనర్థకా న హి తం ప్రత్యర్థ
వత్తాస్తి॥ నైతదస్తి గుణవిధయ ఇతి। గుణస్య విధానార్థేపి తేన సత్యం ప్రయోగశాస్యకపాలేషు సంఖ్యావిద:
ద్ధ్యర్థనర్థకత్వం ఇయాగస్య విధాతుం। ద్వాదశకపాల యాజియాగస్య వాక్యేన। అష్టాకపాలాదయః ప్ర

పత్త్వాత్ । జాతినిమిత్తేయథాపపన్నేనాం పాగినే అవిరనిర్మథితేన । యథా నావనీతేన ఘృతం జుహ్యాత్ ఇతి అవిరనిర్మథ్య
నేతి గమ్యతే ॥ ౧౦ ॥ వైశ్వదేవే వికల్ప ఇతిచేత్ ॥ ౧౧ ॥ చాతుర్మాస్యేషు ప్రథమే పర్వణి వైశ్వదేవే సందేహః । వైశ్వదేవేన యజేత
కిం వైశ్వదేవశబ్దో గుణవిధిః కర్మనామధేయమితి । ఇతి యది సందేహే సందేహః । వైశ్వదేవే వికల్పః గుణవిధిర్వైశ్వదేవ
శబ్దః । గమ్యతే హి గుణవిధానం । విశ్వేదేవా ఆగ్నేయాదిషు విధీయంతే యాగేషు । ప్రాగ్న్యాదీనాం విశ్వేదేవైర్వా వికల్పః
ఏవం ప్రసిద్ధిరర్థవత్తా చ భవిష్యతి । న చాప్రకరణాత్పృష్ఠవిధానాన్న ప్రకరణం దృశ్యతే ॥ నైతదేవం । ప్రత్యక్షశ్రుతివిరుద్ధా అ
గ్న్యాదయస్తేషాం యాగానాం విశ్వేదేవా వాక్యేన ప్రకరణాత్ నైవ సాన్నిధ్యేన తు గమ్యతే । న చాయం విషమశిష్టో వికల్పో
భవితుమర్హతి । న చాప్రకరణం శ్రుతస్య ప్రత్యక్షస్య బాధనే సమర్థం । తస్మాత్ కర్మనామధేయం ॥ మిథశ్చార్థసంబం
ధః ॥ అథోచ్యతే । వైశ్వదేవ ఇత్యనేన శబ్దేన ప్రత్యక్షమగ్న్యాదిగుణవిశిష్టో యాగగణో లక్ష్యతే । వైశ్వదేవీ తత్ప్రామి
ష్టాసమవైతి । యది వైశ్వదేవశబ్దేన యాగగణో లక్ష్యతే । న తర్హి విశ్వేదేవా విధీయంతే తత్రైవ స్వదంయమచ్ఛరిహో
వైశ్వదేవశబ్దో యాగగణం లక్షయిష్యతి విశ్వాంశ్చ దేవాన్ విధాస్యతీతి । నాయం వైశ్వదేవశబ్దస్య విశ్వైర్దేవైర్నైమిత్తి
కసంబంధో ఘటతే । తస్మాత్ కర్మనామధేయమేవ న తు గుణవిధిరితి ॥ ౧౧ ॥ పరార్థత్వాద్గుణానాం ॥ ౧౨ ॥ పరార్థా
శ్చ గుణాస్తేన శక్నువంతి ప్రధానమావర్తయితుం । తేన సకృద్యాగః కర్తవ్యో న గుణానురోధేనావర్తితుమర్హతి ।

పావకము వస్త్రగాత్రాదిసంస్కారేరవస్తరితి వ్యం। యద్వా॥ ౧। పా॥ పూర్వపక్షేః విపరీతం సిద్ధాంతే॥ ఘ్రాణేన్ద్రియపృథక్సంయో=
గాత్॥ ఘ్రాణేన్ద్రియాసాదయతి। ఘ్రాణేన్ద్రియశబ్దం పరిసందేహః। సంస్కారనిమిత్తజాతిశబ్దో యౌగికశ్చేతి। సంస్కారేషు సత్స్వ=
దర్శనాత్ సంస్కారశబ్దతాం యామవగమ్య యానాం యామసంస్కారే శబ్దలాఘవాజ్జాతిశబ్దః। అసంస్కృతాస్వపి స్వఘ్రా=
ణేన్ద్రియరుద్భిజతాస్విదితి వంతి కస్మింశ్చిద్దేశే వేకారణమితి। తేన జాతిశబ్దా ఇతి ప్రాహుః। యౌగికత్వపక్షే తు కుతః। అథ సం=
౨ యోగాత్। ఘ్రాణేన్ద్రియగ్రాహ్యపృథివీసమగంధాప్రత్యక్షం సముదాయస్య జాతినిమిత్తతా సంయోగాదనుమాయతే సేవన=
సంయోగా ఘ్రాణసమగంధాప్రకరణాప్రత్యయసమాహో పృథివీసమగంధాపప్రత్యయసముదాయస్య జాతినిమిత్తతాప్ర=
౧ యోగాదనుమాయతే సేవనస్సంయోగా ఘ్రాణసమగంధాప్రకరణాప్రత్యయసమాహో స్సువర్తనత ఇతి ప్రసిద్ధిరనుగ్ర=
హీతాఖవిస్పృతి। యదాస్యదపి సేవనం ఘ్రాణేన్ద్రియశబ్దే సోపప్లేపదశాత్ ద్వ్యాగాదేవా స్సుఖవిస్పృతినేన సముదాయస్య=
ర్థః కల్ప్యం యతుం శక్యతే। తస్మాద్యౌగికః। సంయోజనం స్పృష్టం ఘ్రాణేన్ద్రియం భవతీతి। యదిసంస్కారశబ్దః ఘ్రాణేన్ద్రియసా=
దయతి ప్రేప్సుః। యది జాతిశబ్దః స్పృశమాసాదయతి। యది యౌగికః ఘ్రాణేన్ద్రియమితి॥ ౬॥ పదాని మర్గంధ్యా॥ నిమర్గం=
ధ్యానేష తాక్ష్ణ పవంతి విసంస్కృతే దర్శనాత్ సంస్కారశబ్దానిమర్గంధ్య ఇతి। అసంస్కృతేపి దృశ్యతే। నిమర్గంధ్యమానం యద్రదనం
పక్ష్యాము వా ఇతి। నిమర్గంధనయోగాత్ పూర్వపక్షవద్యౌగికత్వ ఇతి స్థితం। ప్రయోజనం సంస్కారనిమిత్తసంస్కృతేన్ద్రియాః

ర్యం యస్మిన్ సిద్ధిం కరోతి। అన్యోఽపి యస్తు స్వకార్యసిద్ధిం కరోతి న తస్మిన్ స్వత్వప్రతీతిరితి హ్యేదం యథా గచ్ఛతి। యథా రాజ్ఞా పత్తిగణాః తే ఇతి।
పత్తిగణో హి రాజ్ఞః కార్యం సాధయతీతి న రాజశబ్దలక్షణేతి ప్రతీయతే। ఏవమిహాపి యజమానకార్యం ప్రస్తరః ఏతత్ఫలత్వ
సాధయం యస్మై యజమానే ప్రతీతే ప్రతీయతే। తస్మాత్తత్ర యజమానశబ్దేన ప్రవ్యాప్యేతే। కథం తాపాస్యతాం। బర్హిషదుపనిధానేన
వక్తవ్యమేవేతి। తస్మాత్తదేవం జాతీయకా అర్థవాదా న విధయ ఇతి॥౧౩॥ జాపిః॥ ఆగ్నేయో వై బ్రాహ్మణ ఐన్ద్రో రాజన్యో వైశ్యో
వైశ్వదేవ ఇత్యేవమాదయః కిం గుణవిధయ ఉతార్థవాదా ఇతి। గుణవిధయ ఇతి బ్రూమః। ఏవమప్యావర్ణమర్థం విధాస్యంతి।
ఇతరథార్థవాదాస్సంతో అనర్థకాస్స్యుః। న విధిః। విధ్యంతరస్యాభావాత్। తస్మాత్ స్తుతివాదస్తస్య సంకీర్తనం విధేస్స్తుత్యర్థం।
అనాగ్నేయాదిషు అగ్నేయాదిశబ్దాః కేన ప్రకారేణ। గుణవాదేన। కో గుణవాదః। అగ్న్యాదిసంబంధః। కథం। ఏకజాతీయ=
త్వాత్। కిమేకజాతీయత్వం ప్రజాపతిరకామయత ప్రజాః సృజేయేతి స ముఖతస్త్రివృతం నిరమిమీత తమగ్నిర్దేవ
తాన్వసృజ్యత। గాయత్రీ ఛందో రథంతరం సామ బ్రాహ్మణో మనుష్యాణామజః పశూనాం తస్మాత్తే ముఖ్యా ముఖతో హ్య
సృజ్యంత। ఉరసో బాహుభ్యాం పంచదశం నిరమిమీత తమింద్రో దేవతాన్వసృజ్యత త్రిష్టుప్ఛందో బృహత్ సామ
రాజన్యో మనుష్యాణామవిః పశూనాం తస్మాత్తే వీర్యవంతో వీర్యాద్ధ్యసృజ్యంత ఉరుభ్యాం మధ్యతస్సప్తదశం నిరమి

యమానస్యస్వసంకేతనమితి। ఉచ్యతే। జాయమానస్సంకేతయ్యతేసాహం। ఉత్తరంబర్హిషః ప్రస్తరస్సాదయితవ్యోయం=
జమానత్వాత్। ప్రస్తరోయజమానఏకకపాలస్యవర్ణవమేవః కర్తృత్వస్యగుణత్వాపనేయస్తత్ప్రతిష్ఠాపితమేవభవతి।
తథంపరశబ్దః పరత్రప్రవర్తేత। గుణవాదస్తు। గుణాదిష్వవాదః తథమేగుణవచనోగుణంబ్రూహితే। స్వార్థాభిధా
నేనేతిబ్రూమః। సర్వఏవహిగౌణః శబ్దనస్వార్థంవిహాయగుణేష్వవర్తంతే। ప్రసిద్ధవాసంబంధాత్తథాస్వాత్। అప్రసిద్ధ
కల్పనాచ। నచసర్వేషుగుణసముదాయవచనాగుణవాచనేపిదర్శనాదప్రసవ్యాకార్యేపిశక్యతేచిత్తాదిగోప్యమాప్తః సింహశ్శౌర్య
౧౦ ప్రత్రః సింహఏవ। సముదాయవాచినోవయవేవర్తతేయముక్తాతి। సర్వసింహవృత్తిషుచయత్వాహాన్యంతద్వచనః సింహశబ్ద ఇ
తిసితేనాన్యాయః ప్రవృత్తిమేత। నచాసతిసింహపరికల్పనంయూపవర్తేత కల్పనాయామశక్యత్వాత్ కథంనుస్వార్థాభిధానేన
10 ప్రత్యయ ఇతి అర్థసంసంబంధాత్సింహఇతినిశ్చితేప్రసవ్యాకారితాప్రత్తప్రాయమేనేతిప్రసవ్యాకారేగమ్యతే। అర్థప్రత్యయసామ-
ర్థ్యాత్। యథావామస్యతిప్రసవ్యాకారిణంప్రత్యాయయమితి। సయదిసింహశబ్దముచ్చారయతిసిద్ధస్వప్నస్వార్థపితం। సింహ
ర్థప్రతీతిః ప్రసవ్యాకారితిసంబంధాదితరమర్థంప్రత్యాయయతి। ఏవంస్వార్థాభిధానేనతద్గుణసంబంధః ప్రతీయతే। ఇహా
పియజమానః ప్రస్తరోయజమాన ఏకకపాల ఇతి కేద్యశోగుణసంబంధః ప్రతీయతే తత్సిద్ధికరఇతి। సపూర్వవత్పక్షసా

॥ (ఇతి॥౧౩॥ లింగసమవాయాత్॥ ప్రాగశ్వస్య తదుపదధాతి। ఆజ్యానీరుపదధాతీతి। విధిత్వే ప్రాగశ్వస్యాం ప్రకాశ్యమానాసూపధీయమానాసు లింగాత్)॥

శ్రూయతే। తత్ర గుణవిధిరర్థవాదో వేతి సందేహే। విధిః। అపూర్వార్థత్వాదితి ప్రాప్తే ఉచ్యతే। యది విధిః సృష్టిమంత్రకా
ఉపదధాతీష్టకానిష్పత్త్యర్థః। తత్ర నైష్టకానాం విశేషః కశ్చిదాశీయేత। ఏవంరూపాః సృష్టిమంత్రకాః నైవంరూపా ఇతి।
తత్ర సర్వాసాం సృష్టిలింగానాం మంత్రాణాం ప్రాప్నుయుః। అన్యేషామసంయుక్తానాం మంత్రాణామానర్థక్యం స్యాత్। తస్మాదను
వాదో మంత్రసమామ్నానాత్ప్రాప్తానాముపధానే మంత్రాణాం సృష్టీనాం సంకీర్తనం। సర్జనార్థవాదార్థం। అ
పి విధిత్వే లక్షణా। ఏకయాస్తువత ఇత్యేతస్యాం సృష్టియస్త్రాలక్షయేత్। న త్వనువాదేపి లక్షణా। నానువాదత్వే
పి లక్షణాయాం దోషః। కథమన్యస్య వేదం తు। అసృష్టిషు సృష్టిషు చ సృష్టిశబ్ద ఇతి॥ భూమా॥ బహవస్తత్ర సృష్టిలిం
గా మంత్రాః అల్పశో విలింగానాం మంత్రాణామానర్థక్యం తస్మాదనువాదః॥ లింగసమవాయాత్ పరశబ్దః ప్రవ-
ర్తతే। యథా ఛత్రిణో గచ్ఛంతీతి। ఏకేన ఛత్రిణా సహ తే లక్ష్యంతే। న చాయం ప్రాగశ్వస్యేష్టి సృష్టిశబ్దశ్శబ్దాత్మా
స్వార్థం మంత్రగణం లక్షయేత్। తద్గుణే చ సృష్టిప్రాగశ్వస్య స్థానసమవేతావపి గమ్యేతే। యథా ఛత్రిశబ్దే-
న సర్వార్థలక్షణార్థేనైవాపి చ ఛత్రిగ్యస్యేత ఇతి॥౧౪॥ సందిగ్ధేషు వాక్యశేషాత్॥ అక్తాశ్శర్కరా ఉపదధాతీ-
తి తేజో వై ఘృతమితి శ్రూయతే। తత్ర సందేహః। ఘృతతైలవసానామన్యతమేనాంజనీయాః శర్కరా

౧౧

ప్రష్టం విశ్వేదేవా దేవతా అన్వసృజ్యన్త జగతీ ఛందో వైరూపగ్ం సామ వైశ్యో మనుష్యాణాం గావః పశూనాం॥ ఎవమ
వముతేనేతి ఎవం జాతీయకే విజ్ఞాతే అన్యోపి తజ్జాతీయమేవాప్యదముపాగచ్ఛతి। తస్మాదర్థవాదాః శ్రద్ధాః॥౧౪॥ =:
సారూప్యాత్॥ యజమానో యూప ఆదిత్యో యూప ఇతి। గుణవిధిరర్థవాద ఇతి సందేహే అర్థవత్త్వాద్గుణవిధిః।
అశక్యత్వాద్యూపకార్యసాధనే యజమానస్య యజమానకార్యసాధనే వా యూపస్య విధ్యంతరస్యావాక్యస్య విధిస్తు
త్యర్థం సంవాదః గుణవాదాత్మా మానసాధికరణ్యం। తౌ గుణాః। సారూప్యం। ఊర్ధ్వతా తేజస్వితా చ। తస్మాదేవం జాతీ-
యకా అర్థవాదాః॥౧౫॥ ప్రశంసా॥ అపశవో వా అన్యే గో అశ్వేభ్యః పశవో గో అశ్వాః। అయజ్ఞో వా ఏష యో
సామా। అసత్రం వా ఏతద్యదఛందోమమితి। విధ్యర్థవాదసందేహే అర్థవత్త్వాద్విధయ ఇతి ప్రాప్తే॥ ఉచ్యతే। యది వి
ధయో భూయో గోరశ్వా ఏవ పశవః। సామవానేవ యజ్ఞః। ఛందోమవదేవ సత్రం। అన్యేషాం పశూనాం
సత్రాణాం చాప్రవృత్తిరనర్థికా స్యాత్। విధ్యంతరం చ సావకాశం। అతస్తు స్తుత్యర్థసంవాదః। గో అశ్వప్రశంసేయమన్యే
షాం పశూనాం నిందా। సామవత్ప్రశంసేయమసామ్నాం నిందా। ఛందోమవత్ప్రశంసేయమఛందోమకానా
నిందైవేతి। యథా। యదభ్యుదితమభోజనం తత్। యస్తోత్రియవానసీదితి॥౧౬॥ ఊనా॥ సర్వస్యరూపదర్శనీ =

ప్రత్యుక్తేనైవేతి। తథం సమామ్నాయః। అంజనసామాన్యేన వాక్యస్యోపక్రమేఽప్యుక్తేన విశేషాన్నిగమనం। ఉద్ధా
పతమం। పానిగమయుపవ్యమే తస్మిన్నాప్తే। తత్ర యంద్వాసామాన్యమాదావిశేషలక్షణార్థం వివక్ష్యతే। యంద్వా
నిగమనే విశేషః సామాన్యలక్షణార్థః। తత్రాంశం ఘనిగమనయోః కింసమంజనం కిముసమంజ్య సమితి సంశ
యః। ఏవం సంధిగ్ధేషూపక్రమే సామాన్యవచనే విరోధాభావాన్న విశేషః పరికల్ప్యః। నిగమనే రూపజాతస్సామా
న్యప్రత్యయన్నాది విరోధాభావాత్ లక్షణార్థం ప్రస్తవచనం। ఉమథాస్యపిష్ప స్యపిష్టేషు చ స్యపిశబ్దః। ఏవం ప్రస్తే మం=
12 ష్ప్రత్యేవ ప్రస్తమిష్ప్యవ్యతే సంధిగ్ధేషు। ఏవం ప్రాప్తే బ్రూమః। సామాన్యవచనేన విశేషాపేక్షో ఉపక్రమోవా
క్యస్య। విశేషేనిగమన వి. శేన్నే। తుపటః। నహి సామాన్యం విహితం। ఉమేన విహితాభ్యాని గమనస్య। కథమవిహితం। సం
క్షిప్తేషు విధానశబ్దాభావాత్। నహి విధానశబ్దోఽస్తి। ఉక్తాశ్చ కరణాదుపదథాతీతి వర్తమానకాలనిర్దేశాత్। నా=
ప్రసామాన్యస్య సాక్షాత్ స్తుతిః ప్రత్యేతుం ప్రస్తవనం। లక్షణయా సామాన్యస్య। శ్రుతిశ్చ లక్షణాయా జ్యాయసీ।
తస్మాన్ముఖ్యే విధానం। ఏవం వాసః పరిధత్తే। ఏతత్స్వవద్దేవత్యం వాసో ఉమ్మత్ర। క్షౌమమితి। తథా ఇమాం స్యప్రీష్ప
దా ఉమేత్తిరితి। ఇమాం పశ్యేదుమ్బరీం విశాన్ని మూతాన్యుపజీవంతీతి॥ ౧౮॥ అర్థాద్దాకల్పనైకదేశత్వాత్॥==
స్తౌ వేణావద్యతి స్త్రీధితినావద్యతి హస్తేనావద్యతీతి శ్రూయతే। తత్ర సందేహః। కిం స్త్రీవేణావదానే వ్యవస్థ వస్య

సంహాతస్య మాంసస్య చ తథాస్త్వితి నామాస్తేన చ। జ్ఞాతః సర్వేషాం మంత్రార్థానామవ్యవస్థా। ద్రవ్యాణాం సుపేణ। మాంసా
నాంస్యథితి నాసంహాతానాం హాస్తేనేతి। అవిశేషాభిధానాదవ్యవస్థా। ఏవం ప్రాప్తే బ్రూమః। అర్థాద్వికల్పనాసా
మర్థ్యాత్ వికల్పనేతి। స్వేచ్ఛయా వ్యవస్థితి। యథాశక్తి యథాతృప్తం। యస్య వశక్తి యాతృప్తస్యేతి। అశక్యత్వాచ్ఛక్యానామర్థం
భువానాం శక్తిస్సహకారిణీ। ఏవం చ వ్యథాశక్తి వ్యవస్థా భవితుమర్హతి। తథా అంజలినా సక్తూన్ ప్రథమే జుహో
తీతి ద్విహాస్తసంయోగాంజలిః। సవ్యేనాఙ్గుష్ఠేనార్థం ప్రతిపత్తిః। తథా హాశక్తి హోమో నివర్తయితుం। ప్ర
థ్యథాకేశభుంజీతాం స్వసాత్మ్యం భుంజీత ఇతి। అర్థాత్ప్రవృత్తే। కపేన మాషానం కాం శ్యుష్టాత్మ్యమోదనం ని=
ధాయ భుంజీత ఇతి॥ ౧౫॥ ఇతి శ్రీ ఆచార్యశబరస్వామికృతౌ మీమాంసాభాష్యే ప్రథమోధ్యాయస్సమాప్తః॥

॥ శ్రీమతే రామానుజాయ నమః॥

౧
12

ఉత ప్రష్యతే నైవేతి. తథాహి సందేహః। అంజనసామాన్యేన వాక్యస్యోపపత్తేః ఏవాపత్యతేన విశేషేణ నిగమనం। యథా హి
పతనం వా నిగమయిష్యతే తస్మిన్నప్యేకస్మిన్। తత్ర యద్యపి సామాన్యమాదౌ విశేషలక్షణార్థం వివక్ష్యేత। యది వా
నిగమనే విశేషః సామాన్యలక్షణార్థః। తత్ప్రాణం చ నిగమన ఉపోద్ఘాతం సమంజసం చ సమంజ్యాస ఇతి సంశ
యః। ఏవం సందిగ్ధేషు ప్రత్యేకం సామాన్యవచనవిరోధాభావాన్న విశేషః పరికల్ప్యః। నిగమనే రూపజాతస్యాహ
న ప్రత్యయ ఇతి విరోధాత్ లక్షణార్థం ప్రత్యక్షవచనం। యథా స్పష్టిష్టస్పష్టిష్వచ స్పష్టిశబ్దః। ఏవం ప్రత్యక్షవం
ప్రత్యక్షవత్ప్రత్యక్షమిత్యవ్యయేన సందిగ్ధేషు। ఏవం ప్రాప్తే బ్రూమః। సామాన్యవచనేన విశేషాపేక్షేణోపపత్తేరేవా
న్యస్య। విశేషే నిగమనం। విశేషో వృత్తః। న హి సామాన్యం విహితం। యేన విరోధో నిగమనస్య। తథమవివాక్తం। సం
ప్రత్యక్షవిధానశబ్దాభావాత్। న హి విధానశబ్దోఽస్తి। ఉక్తాశ్చ వర్తమానోపదధాతీతి వర్తమానకాలనిర్దేశాత్। స్వా
ర్థే సామాన్యస్య సాక్షాత్ స్తుతిః ప్రత్యేతుం ప్రత్యక్షవచనం। లక్షణయా సామాన్యస్య। శ్రుతిశ్చ లక్షణాయా జ్యాయసీ।
ఉస్మా ప్రత్యక్షవిధానం। ఏవం వాసః పరిధత్తే। ఏతత్ప్రాణసర్వదేవత్యం వాసో యత్ క్షౌమమితి। తథాన్యానాం స్పర్శాపా
దానమేతదితి। ఇత్యనాం పశ్చాదుంబరం విశ్వాని మూర్తాని ప్రజాపతి వంశితి॥ ౧౮॥ అక్షారజ్ఞాత్ కల్పనైకదేశత్వాత్॥ =
స్తోమే శంసావత్యతి స్వధితినా వత్యతి వా స్వేనావత్యతీతి శ్రాయంతే। తత్ర సందేహః। కిం స్వధితినావదానం ప్రత్యేకం సర్వస్య ఉదవస్య